

ΛΟΥΚΙΑ ΔΡΟΥΛΙΑ

ΤΟ ΘΕΜΑ της καλής και αποτελεσματικής λειτουργίας των βιβλιοθηκών είναι ένα πρόβλημα που αποτελεί, και σήμερα ακόμα, αντικείμενο πολλών συζητήσεων και φροντίδων σε διεθνές επίπεδο. Τις προάλλες, λόγω χάρη, διαβάσαμε στον ημερήσιο τύπο μίαν ανταπόκριση σχετικά με τη δυσλειτουργία της βιβλιοθήκης Λένιν στη Μόσχα, λόγω του μεγάλου όγκου των βιβλίων, την έλλειψη χώρου κ.λπ., ενώ σ' ένα γαλλικό ενημερωτικό δελτίο (*Nouvelles du Livre Ancien*, Ιούλιος 1988), με την ευκαιρία της διακοσιοστής επετείου της Γαλλικής Επανάστασης, στα 1989, διατυπώνεται η ευχή να δοθεί ειδική μέριμνα για την καταλογογράφηση των *saisies revolutionnaires*, των βιβλιακών συλλογών —ιδιωτικών και εκκλησιαστικών— που είχαν κατασχεθεί από τη νεαρή Δημοκρατία. Όπως φαίνεται, το γαλλικό κράτος-ιδιοκτήτης δεν έχει ακόμα ολοκληρώσει την καταγραφή όλων των παλαιών συλλογών που φυλάγονται στις δημόσιες βιβλιοθήκες, για να τις θέσει στη διάθεση του λαού, χάριν του οποίου, άλλωστε, είχαν γίνει οι κατασχέσεις.

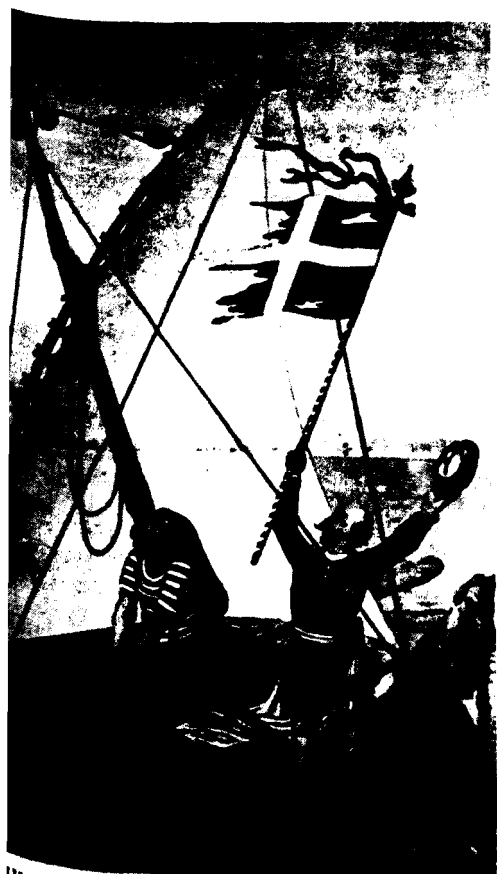
Τα παραδείγματα αυτά, φυσικά, δεν είναι τα μόνα.¹ Διαφορτίζουν ωστόσο το ενδογενές πρόβλημα των βιβλιοθηκών που καλούνται να υπηρετήσουν πολλαπλούς σκοπούς. Κύριο εργαλείο πνευματικής παραγωγής, όπου η γρήγορη ενημέρωση και η εύκολη πρόσβαση στην αναγνωστική ύλη είναι επιτακτικοί παράγοντες, οι βιβλιοθήκες αποτελούν επίσης «μουσεία», χώρους συγκέντρωσης και διάσωσης της πατρογονικής κληρονομιάς. Κληρονομιάς που δίνει κάθε φορά στα άτομα την ιστορική και πολιτισμική τους υπόσταση. Δεν είναι, βέβαια, της στιγμής ν' αναφερθούμε στην ιστορία των βιβλιοθηκών γενικά, θυμίζω, ωστόσο, ότι ο εμπλουτισμός μιας συλλογής με παλαιά έντυπα και χειρόγραφα προϋποθέτει κατά κανόνα την αποψίλωση μιας άλλης. Η μετακίνηση, λοιπόν, των πνευματικών θησαυρών από τον φυσικό τους χώρο, η ηθελμένη ή βίαιη συμπεριφορά τους, δεν εκφράζει απλά κάποια συλλεκτική έφεση ή επιδίωξη κερδοσκοπίας. Οι λόγοι είναι βαθύτεροι, στενά συνδεδεμένοι με τους ανταγωνισμούς επιβολής, αφού τα πολιτισμικά εχέγγυα καθιερώνουν εντέλει στις συνειδήσεις των ανθρώπων την πραγματική υπεροχή.

Εθνική υπόσταση, υπεροχή πέρα

από τον αυτοσκοπό τους, τα πνευματικά και καλλιτεχνικά δημιουργήματα, με τις χρημοθηρικές ιδιότητες που αποκτούν και τις σκοπιμότητες που καλούνται να υπηρετήσουν, φορτίζονται ιδεολογικά. Έτσι, η όποια αξία τους επαυξάνεται, γίνονται αντικείμενα «ανεκτίμητα», συνυφασμένα με την ίδια την ύπαρξη της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκουν. Ως εκ τούτου, κάθε αποξένωση κρίνεται ως προδοσία. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, λοιπόν, ίσως είναι δυνατόν να γίνει πιο κατανοητός ο υπερβολικός ζήλος των «θεματοφυλάκων», η «απόκρυψη», η «αποσιώπηση», όλες εντέλει εκείνες οι ενέργειες των υπευθύνων που αποσκοπούν στην καλύτερη διασφάλιση των θησαυρών, έστω και εις βάρος της επιστημονικής έρευνας, της γνώσης γενικότερα.² Μόνο που η γνώση —όχι τα αντικείμενα— είναι εκείνη που εξασφαλίζει πραγματικά τα ζητούμενα.

Στον τομέα των «προγονικών κτημάτων», ό,τι για την ελληνική εμπειρία υπήρξε για πολλούς αιώνες τραυματικό, για τους Δυτικοευρωπαίους αποδείχθηκε ευεργετικό. Αν, στην πρώτη μετά την Άλωση περίοδο, οι διασωστικές επιλογές των Ελλήνων —διχότευση του υλικού ως παρακαταθήκη στη Δύση, συγκέντρωσή του στα εκκλησιαστικά καθιδρύματα και στα μοναστικά κέντρα της Ανατολής— στάθηκαν σε κάποιο βαθμό αποτελεσματικές, η βαθμιαία υποχώρηση της παιδείας στα μετέπειτα χρόνια άφησε ουσιαστικά έκθετη και απροστάτευτη την πατρογονική κληρονομιά. Οι συνέπειες είναι γνωστές. Οι Δυτικοί αναζήτησαν και απέκτησαν τα πολιτισμικά τους εχέγγυα —για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό το αρχαιοελληνικό πνεύμα και ο αρχαίος χριστιανισμός αποτελούν κύρια συστατικά— και έτσι τα ελληνικά κειμήλια διακόσμησαν με τον καιρό τις βιβλιοθήκες και τα μουσεία της Ευρώπης και αργότερα της Β. Αμερικής ακολουθώντας τους έποικους στο νέο τους περιβάλλον.

Στην περίοδο της ξενοκρατίας, λοιπόν, ούτε κάποιες αραιές διαμαρτυρίες των Ελλήνων λογίων, ούτε και οι πιο συχνοί εκφοβισμοί, οι αρές «των τριακοσίων δέκα και οκτώ αγίων θεοφόρων πατέρων», απέτρεψαν την απομάκρυνση και τη ροή προς το εξωτερικό. Καθώς, όμως, το γένος προετοιμάζεται για την εθνική του αναγέννηση, οι αγανακτισμένες φωνές ολοένα πολλαπλασιάζονται. Η

ΕΚΟΥΠΗΣ ΑΠΟΝΙΖΟΜΕΝΟΣ ΠΡΟΣ ΕΥΡΕΣΙΝ ΔΑΝΕΙΟΥ

σύνδεση ανάμεσα στην πατρογονική κληρονομιά και την εθνική υπόσταση αρχίζει να γίνεται πια κοινή συνείδηση. Επακολουθούν σκέψεις και φροντίδες για την ίδρυση φορέων που θα διασώσουν τα ποικίλα λείψανα του παρελθόντος και συνακόλουθα θα δεχθούν τα πνευματικά εργαλεία, όσα αποβλέπουν στην καταπολέμηση της «αγνωσίας».

Δεν θα παρακολουθήσουμε εδώ όλες εκείνες τις ενέργειες που κατέβαλαν κατά την τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας οι Έλληνες, κυρίως της διασποράς, για να συστήσουν βιβλιοθήκες στις ιδιαίτερες πατρίδες τους. Θα επισημάνουμε μόνο ότι ήδη πριν από την Επανάσταση είχαν αρχίσει να δημιουργούνται βιβλιοθήκες για ευρύτερη δημόσια χρήση (Χίος, Γιάννινα), ενώ κατά τη διάρκεια του Αγώνα προβάλλει κιόλας το αίτημα για την οργάνωση «εθνικής» βιβλιοθήκης. Το διακηρύσσει στο Μεσολόγγι, τον Σεπτέμβριο του 1824, ο εκδότης της εφημερίδας «Ελληνικά Χρονικά», ο Ιωάννης Ιάκωβος Μάγερ, το διατυπώνει σε επιστολή του από την Πίζα, το 1825, ο μητροπολίτης Ιγνάτιος: «... των καλών Ελλήνων η Πατρίς είναι η Ελλάς και όχι ο τόπος της γεννήσεώς τους». Η πολύτιμη, λοιπόν, βιβλιοθήκη του γραμματικού του Δημήτριου Μόστρα, με τους δώδεκα χιλιάδες τόμους, «δεν είναι πλέον δια την Άρταν, αλλ' ημπορεί να γίνη η κοινή βιβλιοθήκη του Γένους και να δοθή όπου ήθελε κριθή εύλογον να συσταθή το κοινόν πανδιδακτήριον της Ελλάδος».³

Για το «κοινό πανδιδακτήριον», την «κοινή βιβλιοθήκη», το «εθνικό μουσείο», προνόησαν αμέσως όσοι ανέλαβαν την οργάνωση της παιδείας στο νέο ελληνικό κράτος. Οι αντιξοότητες υπήρξαν πολλές· η έλλειψη των αναγκαίων οικονομικών πιστώσεων, η ανεπάρκεια των χώρων, οι μετακομίσεις, και γενικότερα οι ασυνέχειες στον προγραμματισμό, δημιουργήσαν ποικίλα προβλήματα και σφράγισαν τη λειτουργία των ιδρυμάτων αυτών ως τις μέρες μας. Ειδικότερα για την Εθνική Βιβλιοθήκη, θα προσθέταμε ότι ο ίδιος ο σχηματισμός της καθόρισε και την όλη της πορεία. Η προσωρινή ένωση της Δημόσιας Βιβλιοθήκης με την Πανεπιστημιακή, στα 1842, και η τελική τους συγχώνευση, στα 1866, ενώ συγκέντρωσε σ' ένα χώρο έναν αξιόλογο πλούτο από ελληνικά και ξένα έντυπα, χειρόγραφα, λιθογραφίες, χαλκογραφίες, ξυλογραφίες και χάρτες, έφερε και αρνητικά αποτελέσματα. Γιατί στέρησε τελικά τον πανεπιστημιακό κόσμο από τη δική του βιβλιοθήκη, όπου όλοι, φοιτητές και ερευνητές, θα είχαν άμεση και εύκολη πρόσβαση· παράλληλα, υπερφόρτωσε το μηχανισμό της Εθνικής Βιβλιοθήκης με υποχρεώσεις και εξυπηρετήσεις οι οποίες την δυσκόλεψαν στο έργο της.

Έργο που παρουσιάζεται πολύμορφο, αφού από την ίδρυσή της η Εθνική Βιβλιοθήκη κλήθηκε να υπηρετήσει πολλαπλούς σκοπούς. Ως θεματοφύλακας της προγονικής κληρονομιάς, είχε αναλάβει να συλλέγει ό,τι είχε περιωσθεί στο πέρασμα του χρόνου· ως δημόσια βιβλιοθήκη είχε την υποχρέωση να προσφέρει στο αναγνωστικό κοινό κάθε δυνατή μορφωτική υπηρεσία, ενώ, ταυτόχρονα, όφειλε ν' ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις εκάστοτε επιστημονικές ζητήσεις. Με τον καιρό, όμως, όπως διαφαίνεται και μέσα από τους διαδοχικούς Κανονισμούς της, η βιβλιοθήκη αυτή χάνει τον χαρακτήρα μιας δημόσιας βιβλιοθήκης, ανοικτής σ' εκείνους που επιθυμούν να διαβάσουν χωρίς, αναγκαστικά, να επιτελούν ερευνητική εργασία. Ο «Κανονισμός της Δημοσίας και Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης» του 1865, αν και προέβλεπε τον εξωτερικό δανεισμό βιβλίων, τον περιορίζει στην περίπτωση των μυθιστορημάτων «της κατωτέρας λεγόμενης φιλολογίας», «των πολιτικών και εφημέρων φυλλαδίων» και «των πολιτικών εφημερίδων», που δίνονται στους μελετητές προς ανάγνωση μόνο μετά από ειδική άδεια του εφόρου.

Λίγα χρόνια αργότερα, στα 1868, ο νέος «Κανονισμός της Εθνικής Βιβλιοθήκης» καθορίζει επακριβέστερα ότι: «Μυθιστορήματα και άλλα προς ψιλήν ψυχαγωγίαν χρήσιμα βιβλία δεν δίδονται εις ανάγνωσιν εν τω αναγνωστηρίω, ειμή εις τους έχοντας αυτών χρείαν προς φιλολογικόν σκοπόν». Παρόμοιες διατάξεις ισχύουν και για τις εφημερίδες· επιτρέπεται η ανάγνωση μόνο των παλαιότερων όταν είναι δεμένες και «ζητώνται προς ερανισμόν εξ αυτών των εις σύνταξιν της νέας ιστορίας χρησίμων», ενώ εκείνες της τελευταίας εξαμηνίας δεν παραχωρούνται καθόλου. Η Βιβλιοθήκη, λοιπόν, διατηρεί τις δύο άλλες ιδιότητές της και μάλιστα τονίζεται ο επιστημονικός της προορισμός. Το γεγονός ότι στα μεταγενέστερα χρόνια οι νεότεροι, ιδίως οι φοιτητές, συναντούν εμπόδια στη χρησιμοποίηση της αναγνωστικής ύλης της ΕΒΕ – ουσιαστικά της «πανεπιστημιακής» βιβλιοθήκης –, την ώρα που επιτρεπόταν στους τουρίστες να γράφουν ελεύθερα τις κάρτες τους στο αναγνωστήριό της, ξενίζει αρκετά. Ίσως η συμπεριφορά αυτή προς τους ξένους να απέρρεε από την παράδοση που δημιούργησε η εφαρμογή του άρθρου 61 του Κανονισμού του 1856, όπου ορίζεται ότι «εις τους επισκεπτόμενους την Βιβλιοθήκην αλλοδαπούς περιηγητάς οφείλουν οι υπάλληλοι της Βιβλιοθήκης τας δυνατάς ευκολίας». Παραμένει, πάντως, το κενό που άφησε η έλλειψη μιας κεντρικής πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης.

Δεν θα επαναλάβουμε εδώ όλα όσα έ-

χουν συχνά επισημανθεί σχετικά με τις ελληνικές βιβλιοθήκες και την, λίγο ή πολύ, μη ικανοποιητική κατάσταση και λειτουργία τους. Τα προβλήματα έχουν εντοπιστεί και γίνει αντικείμενο πολλών συζητήσεων, αντεγγλήσεων και διαμαρτυριών.⁴ Όπως είναι γνωστό, όλες οι ελλείψεις απορρέουν ουσιαστικά από το γεγονός ότι για μακρό χρονικό διάστημα οι κρατικές πιστώσεις δεν ήταν επαρκείς για να καλύψουν τις οργανωτικές και λειτουργικές ανάγκες των βιβλιοθηκών, ενώ τα διαδοχικά νομοθετήματα που αφορούσαν στο θέμα αποτελούσαν εν πολλοίς «εμπνευσμένες διατυπώσεις νόμων που ποτέ δεν εφαρμόζονταν».⁵ Ολικές και επιμέρους λύσεις έχουν επίσης επανειλημμένα προταθεί από Έλληνες και από ειδικά μετακληθέντες ξένους, τα υπομνήματα και οι εισηγήσεις των οποίων έχουν επί χρόνια παραμένει γράμμα κενό.

Σήμερα, που η νέα τεχνολογία ανοίγει διάπλους ορίζοντες στα βιβλιοθηκονομικά πράγματα και η μηχανογράφηση των ελληνικών βιβλιοθηκών αρχίζει να γίνεται πραγματικότητα, δεν ωφείλει πια να αναφερόμαστε στις ανεπάρκειες και τις σοβαρές ατέλειες που επί τόσα χρόνια δυσκόλευαν ή και παρεμποδίζουν ακόμα το έργο των ερευνητών στο χώρο των ανθρωπιστικών σπουδών. Είναι, ασφαλώς, πιο χρήσιμο να περιγράψουμε τις ανάγκες μας, πιστεύοντας ότι έτσι συμβάλουμε στην προσπάθεια για βελτίωση των συνθηκών εργασίας και ικανοποίηση των επιστημονικών αιτημάτων της έρευνας.

Έτσι, καθώς η νεοελληνική επιστήμη έχει διευρύνει σημαντικά το πεδίο των ερευνών της και, συνάμα, επιδιώκει να συνδεθεί οργανικά με την ξένη επιστήμη εκεί όπου φαινόμενα της ελληνικής πραγματικότητας παρουσιάζουν αναλογίες ή αντιστοιχίες με τα ξένα, τα αιτήματά μας νομίζω ότι μπορούν να συνοψισθούν στους ακόλουθους τρεις άξονες: (α) άρτια γνώση της ελληνικής πνευματικής παραγωγής, (β) έγκαιρη ενημέρωση της ξένης βιβλιογραφίας στα ειδικά θέματα, εύκολη και γρήγορη πρόσβαση στο ξένο βιβλίο και, τέλος, (γ) δυνατότητα έρευνας σε μη ελληνοκεντρικά θέματα.

Η στενή συνεργασία ανάμεσα στις βιβλιοθήκες, ο συντονισμός του έργου τους και, συνακόλουθα, ο καταμερισμός των ευθυνών της καθεμιάς είναι δυνατόν να προσφέρουν γρήγορες και πραγματοποιήσιμες λύσεις που να ανταποκρίνονται στην πίεση της εποχής. Η υπαγωγή όλων των από το κράτος εξαρτημένων βιβλιοθηκών σε ένα συντονιστικό όργανο είναι ένα θετικό βήμα προς την κατεύθυνση αυτή. Η γενίκευση της εφαρμογής των νέων μεθόδων της τεχνολογίας, οι μικροφωτογραφήσεις και η πληροφορική είναι το αμέσως επόμενο, αφού οι απα-

ραίτητες εργασίες διάσωσης, απογραφής, καταλογογράφησης και επεξεργασίας του υλικού βρίσκουν στον φωτογραφικό φακό και τον ηλεκτρονικό υπολογιστή τους αποτελεσματικότερους βοηθούς τους. Θυμίζω εδώ τη σημαντική εργασία που έχει αναλάβει η Βιβλιοθήκη της Βουλής με τη μικροφωτογράφιση των ελληνικών εφημερίδων και την ταυτόχρονη προσπάθεια να συμπληρώσει τα όποια

που παρουσιάζονται στις σειρές της με μικροφωτογράφιση από άλλες βιβλιοθήκες.

Φυσικά, όλες οι βιβλιοθηκονομικές εργασίες προϋποθέτουν επάρκεια σε ανθρώπινο δυναμικό, όχι μόνον αριθμητική αλλά κυρίως ποιοτική. Είναι απαραίτητο να προσλαμβάνονται, σήμερα ακόμα, ανειδίκευτοι και χωρίς εμπειρία υπάλληλοι στις βιβλιοθήκες, που δυσχεραίνουν ακόμα και την «εξυπηρέτηση του αναγνώστη». Εφόσον λειτουργεί στον τόπο μας Σχολή Βιβλιοθηκονομίας (ΤΕΙ), η κατοχή του πτυχίου της πρέπει να είναι υποχρεωτική για κάθε πρόσληψη. Για τη βελτίωση των βιβλιοθηκονομικών αναγκών και για να εξυπηρετούνται σωστά οι ειδικές βιβλιοθήκες, ευκαταίω είναι να επιμορφώνονται στη βιβλιοθηκονομία όλο και περισσότεροι πτυχιούχοι ανωτάτων σχολών.

Για την εντελή γνώση της ελληνικής πνευματικής παραγωγής απαραίτητη προϋπόθεση είναι η απογραφή και βιβλιογράφησή της. Προς την κατεύθυνση αυτή έχουν γίνει κιόλας σημαντικές εργασίες, που οφείλονται αποκλειστικά στην αυταπάρνηση μεμονωμένων ατόμων και στην πρωτοβουλία τους να αναλάβουν παρόμοια μακρόχρονα και επίμοχθα έργα. Η σύνταξη της Εθνικής Βιβλιογραφίας, τόσο της αναδρομικής όσο και της τρέχουσας, όπως και η συστηματική βιβλιογράφιση του ημερήσιου και περιοδικού τύπου έχουν αποτελέσει ως τώρα εγχείρημα ιδιωτών, επιστημονικών συλλό-

ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ. ΑΡΧΑΙΟΜΕΝΟ. ΒΙΒΛΙΟΝ. ΣΤΕΦΑΝΟΣ. ΑΡΧΑΙΟΜΕΝΟ. ΕΙ. ΑΝ. ΨΗ. ΑΡΧΑΙΟΜΕΝΟ. Ο. ΚΑ. ΜΕΝΕΝ. Α. Α. Α.

γων ή ινστιτούτων.⁶ Όπως ιδιωτικό εγχείρημα υπήρξε πάντοτε στον τόπο μας η προσπάθεια να συγκροτηθεί ένα πλήρες σώμα των ελληνικών εντύπων και η μέριμνα να πέρισωθούν μοναδικά αντίτυπα που κυκλοφορούσαν στην αγορά. Με χρονολογικά ή ειδολογικά πλαίσια δημιουργήθηκαν αξιόλογες συλλογές, που κατά κανόνα δεν διασώθηκαν αυτούσιες μετά το θάνατο των συλλεκτών και σπά-

νια το κράτος προνόησε να τις αποκτήσει για να συμπληρώσει τα κενά των δικών του συλλογών. Παρόμοιες αξιόλογες συλλεκτικές προσπάθειες συνεχίζονται και στις μέρες μας προσφέροντας στο ερευνητικό κοινό σημαντική βοήθεια. Φωτεινό παράδειγμα υπήρξε η περίπτωση της Βιβλιοθήκης του Ιωάννη Γενναδίου, που έχει εξελιχθεί σε σημαντικότερο επισημονικό όργανο της ελληνικής ιστοριογραφίας χάρη στη σωστή οργάνωση και τον συνεχή εμπλουτισμό της με παλαιά ελληνικά βιβλία, αλλά και με την τρέχουσα περί Ελλάδος ελληνική και διεθνή παραγωγή.⁷

Δεν είναι ανάγκη να σημειώσουμε εδώ ότι τα απογραφικά και βιβλιογραφικά έργα θα είχαν τη θέση τους στους κόλπους μιας Εθνικής Βιβλιοθήκης που, από τη φύση της, διαθέτει πλουσιότατο υλικό. Για τα δικά μας πράγματα, αν η σημερινή διάρθρωση των υπηρεσιών της ΕΒΕ δεν ευνοεί την ανάληψη της επεξεργασίας της αναδρομικής βιβλιογραφίας, η «αναγκαστική κατάσταση» προσφέρει τις προϋποθέσεις για την έγκαιρη σύνταξη της τρέχουσας βιβλιογραφίας. Και τούτο είναι ένα επιτακτικό ζητούμενο της νεοελληνικής έρευνας από την ΕΒΕ. Οι νόμοι για την αναγκαστική κατάθεση υπάρχουν· η συνεπής και συστηματική τήρησή τους αποτελεί άγρυπνη μέριμνα της ΕΒΕ, αλλά και όλων των ενδιαφερομένων που οφείλουν να την συντρέχουν στο έργο αυτό.

Στην ίδια γραμμή, την απογραφική,

ανήκει επίσης το αίτημα για έναν συλλογικό κατάλογο των ελληνικών βιβλιοθηκών, αρχίζοντας από τις μικρότερες συλλογές που βρίσκονται σκορπισμένες σε μοναστήρια, σε σχολεία ή και σε ιδιώτες. Αίτημα που έχει από παλαιά διατυπωθεί,⁸ αποβλέπει να καλυφθούν πολλαπλές ανάγκες. Πέρα από τις βιβλιογραφικές, με τον ενιαίο δελτιοκατάλογο ο ερευνητής θα έχει τη δυνατότητα να ενημερώνεται γρήγορα και για την ύπαρξη του αναζητούμενου εντύπου, ελληνικού ή ξένου, και για τον τόπο όπου μπορεί να το μελετήσει. Οι υπάρχοντες κατάλογοι βιβλιοθηκών που είχαν συνταχθεί παλαιότερα από χαλκέντερους βιβλιοθηκάρχους και ερευνητές, καθώς και αυτοί που ολοένα δημοσιεύονται σήμερα, προσφέρονται για ν' αποτελέσουν αμέσως τον πρώτο πυρήνα αυτού του συλλογικού καταλόγου.⁹ Την πραγματοποίηση του έργου αυτού μπορεί άνετα ν' αναλάβει ένας φορέας όπως το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης σε συνεργασία είτε με την Εθνική Βιβλιοθήκη είτε με το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, όπου διεξάγονται συστηματικές έρευνες σε βιβλιοθήκες του ελληνικού χώρου αλλά και της ελληνικής διασποράς.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να θυμίσουμε τις προσπάθειες που είχε αναλάβει στη δεκαετία του '60 η Γενική Διεύθυνση Τύπου του υπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως για να καταγράψει τις ελληνικές βιβλιοθήκες και να δώσει στη συνέχεια, όπου ήταν δυνατόν, ένα σύντομο ιστορικό τους και περιγραφή του περιεχομένου τους.¹⁰ Πολύ χρήσιμο θα ήταν να κυκλοφορήσει μια, ενημερωμένη με τα σημερινά δεδομένα, επανέκδοση του καταλόγου αυτού, όπως, άλλωστε, ήταν η αρχική πρόθεση της υπηρεσίας. Οι συχνές αλλαγές στις διαρθρώσεις των υπουργείων και η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από το ένα υπουργείο στο άλλο διακόπτουν ή και ματαιώνουν αξιόλογους καμιά φορά προγραμματισμούς και προκαλούν τη γνωστή ασυνέχεια που χαρακτηρίζει τον νεοελληνικό δημόσιο βίο.

Ας έρθουμε τώρα στον δεύτερο άξονα, την έγκαιρη ενημέρωση της ξένης βιβλιογραφίας στα ειδικά θέματα που απασχολούν τη νεοελληνική επιστήμη και την εύκολη και γρήγορη πρόσβαση στο ξένο βιβλίο. Αν και η πρόοδος που έχει γίνει τα τελευταία χρόνια στον τομέα αυτό είναι σημαντική, δεν φαίνεται ωστόσο να επαρκεί. Ο ερευνητής εξακολουθεί να αισθάνεται ανασφάλεια και αναγκάζεται πολλές φορές να προσφεύγει σε βιβλιοθήκες του εξωτερικού για την πληρέστερη ενημέρωσή του και για να βρει τα βιβλία που του χρειάζονται. Φυσικά, μια τέτοια ανάγκη δεν θα εκλείψει εντελώς ποτέ, αλλά υπάρχουν μέθοδοι για να καλυφθεί όλο και αποτελεσματικότερα.

Ως προς την ενημέρωση, για την οποία χρησιμοποιούνται βιβλιογραφίες –τρέχουσες και αναδρομικές–, κατάλογοι μεγάλων βιβλιοθηκών, κατάλογοι εκδοτικών οίκων και πανεπιστημιακών εκδόσεων και, βέβαια, τα επιστημονικά περιοδικά, θα είχαμε να παρατηρήσουμε τα ακόλουθα:

α) Ότι είναι έργο κυρίως των γενικών βιβλιοθηκών να έχουν στην άμεση διάθεση των αναγνωστών όλα τα πληροφοριακά βοηθήματα, καταλόγους βιβλιοθηκών, διεθνείς βιβλιογραφίες κ.ά. Πολύτομα έργα με ενημερωτικό χαρακτήρα πλαισιώνουν πάντοτε, στις μεγάλες βιβλιοθήκες του εξωτερικού, το αναγνωστήριο. Το ίδιο θα ευχόμασταν να συνέβαινε και στη δική μας ΕΒΕ, όπου η διάταξη των βιβλίων στο αναγνωστήριο –παρ' όλες τις πρόσφατες προσπάθειες να εξυπηρετηθεί ο σημερινός ερευνητής– μοιάζει ακόμα να είναι επηρεασμένη από τις προτεραιότητες που είχαν τεθεί στον 19ο αιώνα.

β) Ότι για τις νέες προσκτήσεις δεν επαρκούν οι σκόρπιες ζητήσεις των επιμέρους επιστημόνων, έστω και αν το σύστημα αυτό είναι καλά οργανωμένο. Καλό θα ήταν κάθε επιστημονική βιβλιοθήκη να εξειδικεύεται κατά κάποιο τρόπο σ' ένα συγκεκριμένο χώρο και οι παραγγελίες να γίνονται από ειδικευμένο προσωπικό που να γνωρίζει τις ανάγκες των ερευνητών και να χρησιμοποιεί τα ενημερωτικά εγχειρίδια. Γι' αυτό, άλλωστε, χρειάζεται οι υπεύθυνοι των τμημάτων στις βιβλιοθήκες να είναι και πτυχιούχοι ανωτάτων σχολών.

Κάτι ανάλογο –η εξειδίκευση– θα ήταν χρήσιμο να εφαρμοστεί και για τα επιστημονικά περιοδικά. Επειδή είναι πολλά και συνεχώς παρουσιάζονται καινούρια, θα έπρεπε να υπάρχει ένας καταμερισμός κατά βιβλιοθήκη, η οποία να έχει την υποχρέωση να διαθέτει πλήρη σειρά των περιοδικών που λαμβάνει. Ο συλλογικός κατάλογος των περιοδικών που είχε κυκλοφορήσει το 1971, με πρωτοβουλία του Αθηναϊκού Τεχνολογικού Ομίλου, και ο πιο πρόσφατος τον οποίο ετοίμασε το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης αποτελούν χρήσιμα βοηθήματα για τη γνώση μας σχετικά με τα υπάρχοντα στην Ελλάδα περιοδικά.¹¹ Ωστόσο, παράλληλα με την επισήμανση του ζητούμενου περιοδικού, οι κατάλογοι αυτοί φανερώουν και τις ελλείψεις: την απουσία ορισμένων ξένων περιοδικών και, ιδίως, τα κενά που πολύ συχνά έχουν οι υπάρχουσες σειρές. Ακόμα και το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, που φιλοδόξησε να δημιουργήσει μια πλούσια βιβλιοθήκη περιοδικών όλων των επιστημονικών κλάδων, δυσκολεύεται, από έλλειψη επαρκών οικονομικών πόρων να αντεπεξέλθει στον αρχικό του σκοπό. Το θέμα, λοιπόν, των

ελλείψεων θα πρέπει να ρυθμιστεί με ειδική συνεννόηση ανάμεσα στις βιβλιοθήκες, ώστε να αποφεύγονται οι επικαλύψεις και να συμπληρώνονται τα κενά.

Όσο για τη μελέτη των βιβλίων, πέρα από τις συστηματικές παραγγελίες, είναι απαραίτητο πια να εφαρμοστεί η μέθοδος του δανεισμού ανάμεσα στις βιβλιοθήκες του εσωτερικού και του εξωτερικού (interlibrary loan). Ορισμένες βιβλιοθήκες ξένων ινστιτούτων στην Αθήνα (British Council, Γαλλικό Ινστιτούτο) διευκολύνουν τους ερευνητές με τον τρόπο αυτό, αλλά τούτο δεν επαρκεί. Ο δανεισμός σε ευρεία κλίμακα αποτελεί έργο ενός κεντρικού ελληνικού φορέα· ο συλλογικός κατάλογος των βιβλιοθηκών θα συμβάλει αποφασιστικά προς την κατεύθυνση αυτή.

Τέλος, ας έρθουμε στη δυνατότητα έρευνας σε μη ελληνοκεντρικά θέματα. Πρόκειται για τομείς που ως πολύ πρόσφατα απουσίαζαν από τον ελληνικό χώρο. Το παράδειγμα του ινδολόγου Δημητρίου Γαλανού (1760-1833) ή του ανατολιστή Δημήτριου Αλεξανδρίδη (c. 1780 – μετά το 1836) δεν βρήκε αρκετούς οπαδούς ώστε να δημιουργηθεί κάποιος πυρήνας εξωελληνικών σπουδών στον τόπο μας. Οι αναπτυσσόμενες, τελευταία, τουρκολογικές, αραβολογικές, σλαβολογικές ή αλβανολογικές έρευνες δεν έχουν αυθυπαρξία· εντάσσονται στα πλαίσια μιας διευρυμένης οπτικής της ελληνικής ιστορίας με την οποία έχουν άμεση σχέση. Αν για αυτούς τους τομείς έχουν αρ-

χίσει να συγχροτούνται ειδικές βιβλιοθήκες, ιδιαίτερα στα πανεπιστημιακά ή ερευνητικά κέντρα όπου διεξάγονται οι αντίστοιχες μελέτες, δεν συμβαίνει το ίδιο για άλλες ειδικότητες για τις οποίες δεν διαθέτουμε συγκεντρωμένη αναγνωστική ύλη. Για να καλυφθούν τα πεδία αυτά θα μπορούσαν οι γενικές βιβλιοθήκες, που αφθονούν στη χώρα μας – αρκεί να λειτουργούν κανονικά –, να προσανατολίζονται και σε κάποια ειδικεύση όπως, λόγου χάρη, τις ξένες λογοτεχνίες, τη σινολογία, την τέχνη των Αζτέκων και τόσες άλλες. Αλλά ίσως ζητάμε πολλά.

Οι σκέψεις που διατυπώθηκαν εδώ δεν εξαντλούν, φυσικά, το θέμα των βιβλιοθηκών. Διαγράφουν, όμως, συνοπτικά τα πιο πιεστικά αιτήματα του επιστημονικού κόσμου. Αιτήματα που κρίθηκε σκόπιμο να επισημανθούν για άλλη μια φορά, τώρα που η μηχανοργάνωση, με όλα τα μέσα που διαθέτει, δίνει τις δυνατότητες πραγματοποίησής τους, ενώ, παράλληλα, έχει αναζωπυρωθεί το ενδιαφέρον της πολιτείας προς την οργάνωση και καλή λειτουργία των βιβλιοθηκών. Ελπίζεται ότι το ενδιαφέρον αυτό δεν θα παραμείνει στο στάδιο των προτάσεων και των υπομνημάτων αλλά θα προχωρήσει στην εφαρμογή των προτεινόμενων λύσεων. Οι καιροί ου μενετοί. □

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Από τον Τύπο πάλι πληροφορούμαστε ότι στις 24 Ιουλίου ο πρόεδρος Mitterand αναγγέλει την πρόθεσή του να κτίσει «μια από τις μεγαλύτερες και πιο σύγχρονες βιβλιοθήκες του κόσμου» – μια δεύτερη Εθνική Βιβλιοθήκη – και ότι στην Αγγλία αποφασίστηκε να μετακομισθεί σε ευρύτερους χώρους η Βρετανική Βιβλιοθήκη (British Library), βλ. *Le Nouvel Observateur*, 12-28 Ιουλίου 1988.
2. Στο θέμα αυτό ο νους πηγαίνει αυτόματα στη διάλεξη που έδωσε, τον Μάρτιο 1981, ο Umberto Eco με την ευκαιρία των 25 ετών από την εγκατάσταση της Δημοτικής Βιβλιοθήκης του Μιλάνου στο Palazzo Sormani. Η διάλεξη κυκλοφόρησε σε γαλλική μετάφραση με τίτλο *De Bibliotheca* (L' Echoppe, Caen 1986). Πβ. παρουσίασή της από την Άννα Ματθαίου στο περ. *Μνήμων* 11 (1987), σσ. 337-340.
3. Βλ. Λουκία Δρούλια, «Λογισύνη και βιβλιοφιλία. Ο Δημήτριος Μόστρας και η βιβλιοθήκη του», ανάπτυπο από π. *Τετράδια Εργασίας*, 9, του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 1987, σ. 268.
4. Θυμίζω ενδεικτικά τις σχετικές έρευνες που δημοσιεύθηκαν το 1963 στο περ. *Επιθεώρηση Τέχνης* και τις εργασίες του Σπύρου Κοκκίνη, που από τη δεκαετία του '60 ασχολείται, ασταμάτητα και με πάθος, με τα προβλήματα των ελληνικών βιβλιοθηκών πβ. τα δημοσιεύματά του: *Βιβλιοθήκες και Αρχαία στην Ελλάδα*,

Συμβολή στη μελέτη της πνευματικής ιστορίας του νέου ελληνισμού, Αθήνα 2/ 970 και *Βιβλιοθήκες και βιβλία ή τα σκοτάδια με αριθμούς*, Αθήνα 2/981.

5. Θ. Δίζελος, «Οι βιβλιοθήκες στην Ελλάδα», *Επιθεώρηση Τέχνης*, έτος Θ', τ. ΙΖ', αρ. τεύχ. 97-98 (Ιάν.-Φεβρ. 1963), σ. 89.
6. Δεν είναι δυνατό να γίνει εδώ εκτενής λόγος για τις βιβλιογραφικές εργασίες και τις προσπάθειες καταλογογράφησης του υλικού. Ελπίζεται όμως ότι δεν θ' αργήσει πια ο καιρός που αρμόδιοι φορείς θα πρωτοστατήσουν ώστε οι επεξεργασίες αυτές να γίνονται με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή.
7. Στις ημέρες μας παρακολουθούμε με ενδιαφέρον τις προσπάθειες και τα επιτεύγματα του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, που στοχεύει να γίνει μια νέα πνευματική εστία, «θεματοφύλακας» της διασωθείσας ελληνικής πνευματικής παραγωγής, κυρίως του 19ου' και του αρχόμενου 20ού αιώνα.
8. Πβ. Κ. Θ. Δημαράς, «Για έναν συλλογικό κατάλογο των μικρών ελληνικών βιβλιοθηκών», ανατ. από την *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* του 1967. Ένας συλλογικός κατάλογος βιβλιοθηκών είχε αρχίσει να καταρτίζεται παλαιότερα στα πλαίσια της Σχολής Βιβλιοθηκονομίας της ΧΕΝ Αθηνών και της βιβλιοθήκης της ΧΕΝ.
9. «Κατάλογο των καταλόγων των ιστορικών βιβλιοθηκών» έχει συντάξει ο συνεργάτης του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του ΕΙΕ Αλέξης Πολίτης.
10. Πβ. *Κατάλογος των εν Ελλάδι βιβλιοθηκών και πνευματικών οργανώσεων*, Αθήνα 1963, και *Πνευματικά οργανώσεις και βιβλιοθήκες εις την Ελλάδα 1964-1965*, Αθήνα 1966.
11. Πβ. *Συλλογικός κατάλογος επιστημονικών περιοδικών βιβλιοθηκών Ελλάδος. Περιοχή Αθηνών 1968*, επιμ Α. Λ. Μάρτιν-Παπάζογλου, Αθηναϊκός Τεχνολογικός Όμιλος, 1971. Ο κατάλογος αυτός, που περιλαμβάνει 8.320 τίτλους περιοδικών από 89 αθηναϊκές βιβλιοθήκες, αντικατέστησε εκείνον που είχε κυκλοφορήσει το 1965 το Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας, με τίτλο: *Ξένα περιοδικά αθηναϊκών τινων βιβλιοθηκών. Περιοχαί κοινωνικά και οικονομικά επιστήμαι, θετικά επιστήμαι, τεχνικά επιστήμαι*, ο οποίος ανέγραφε 2.500 περιοδικά από 21 βιβλιοθήκες. Βλ. επίσης ΓΓΕΤ, Πρόγραμμα ΕΚΤ, *Συλλογικός κατάλογος περιοδικών στις ελληνικές επιστημονικές βιβλιοθήκες*, Αθήνα 1987, ο οποίος αντικατέστησε τον παλαιότερο του 1985 και περιλαμβάνει περιοδικά από 16 βιβλιοθήκες, κυρίως των θετικών επιστημών.